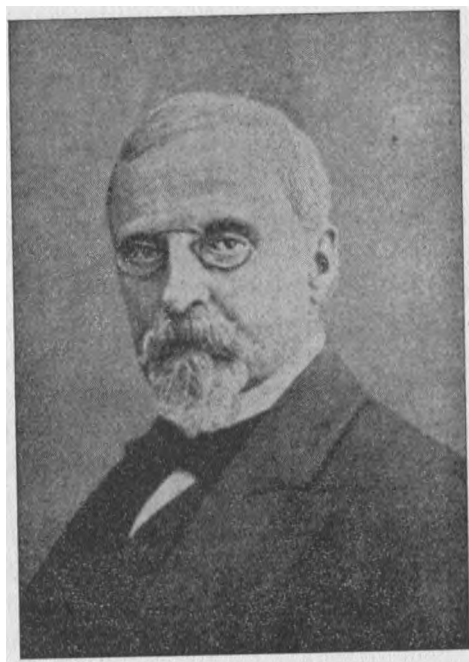

Henrikas Senkevičius

(1846 - 1916).

Lapkričio 15 d. 1916 m. mirė Šveicarijoje Vevey'e garsus lenk rašytojas Henrikas Senkevičius. Jo mirtis sujaudino visą lenk tautą. Netik Lenkijoje, bet ir toli už jos ribų — vakar Europoje, Rusijoje, ir Lietuvoje — buvo laikomos gedulingos pamaldos, sakomi graudūs pamokslai Senkevičiaus nuopelnams pagerbti. Tokios pat pamaldos gruodžio 23 d. pernykšiai met buvo atlaikytos ir Kauno katedroje, pripažinant vietos lenkų religijai. Iš tos priežasties tariamas bisiantas neprašė, parodyti jai skaitytojams, kad Senkevičius yra parašęs, kuo jis gijo Lenkuose toki garbą ir kaip jis žinoma Lietuvos praeitį bei mūsų tautos atgijimą.

I.

Kil s iš istoriškios Lietuvos bajor , gim jis gegužio 4 d. 1846 metais Siedlco gub. Vidutinius ir aukštesnius mokslus iš jo Varšuvoj. Rašyti prad jo 1869 m. Pirmutiniai jo veikalai buvo graud s, jausmingai parašyti vaizdeliai: „Senas tarnas“, „Onut“, „Š limas ir Mirza“, „Piešiniai angli“ ir k. Išleido juos Senkevi ius, prisideng s Lietu- vio (Litwos'o) slapyvarde.

Atlik s 1872—1873 metais ilgesn kelion Amerikon, paskelb dailius savo „Kelion s laiškus“, o taip pat kelet trum- pesni vaizdeli , k. š. „Jonukas muzikantas“, „Poznanie io mokytojo atsiminimai“, „Bartek'as pergalt tojas“ ir k.

Po to m si didesni dalyk , sisteig s Varšuvoj 1884 m. dienraštj „Słowo“, prad jo jo feljetonuose spausdinti garsi savo trilogij , t. y. didžiul epop j iš XVII amž. Lenkijos nusidavim , susidedan i iš trij pla i istorišk apysak : „Ugnimi ir kardu“, „Tvanas“ ir „Ponas Volodyjovskis“. Šiais veikalais, gyvai piešian iais garbingas lenk kovas su kazo- kais ir švedais, Senkevi ius žav te-sužav jo lenk publik ir tapo mylimiausias jos rašytojas.

Užbaig s trilogij , keliauja pasils t užsieniuosna; aplanko Italij , Konstantinopol , At nus, o kiek v liau ir Ispanij . Toje kelion je parašo kelet mažesni apysakai i , k. š.: „B k palaiminta“, „Ta tre ioji“, „Lux in tenebris lucet“ ir k., o draug prirengia spaudon nauj didesn , savo laiku daug triukšmo pridarius , roman „Be dogmato“.

1891 metais v l apleidžia savo, krašt vykdamas š kart lenk aristokrat draugyst je Afrikon. ia aplanko Egipt , Zanzibar , Bergamojo ir net Afrikos vidur tarp upi Uami ir Kingami. Iš to laiko eina jo „Laiškai iš Afrikos“.

1893 metais išleidžia garsi savo apysak „Polaniecki šeimyna“, o 1895-ais — dar pla iau pagars jus užsieniuose roman „Quo vadis“. ia Senkevi iaus k ryba pasiekia aukš iausio laipsnio ir pagamina jam ne vien garsiausio lenk , bet ir žymaus Europos rašytojo vard .

Jo raštai ver iami vairiomis kalbomis, Rymo akademija „dei Arcadi“ daro j savo nariu, švedai teikia jam Nobelio

premių, lenkai dovanoja Obl gorko dvar, jis pats prisipažsta, tur s susikrov s iš honorar šimt t kstan i rubli ...

Ta iau, kad ir visa ko pertek s, nemeta plunksnos darbo. 1898 metais išleidžia keturtom apysak „Kryžiuo iai“. Po jos eina istoriškas pasakojimas iš Sobieskio gadyn s, „Garb s lauke“ ir apysaka iš pastarosios rus revoliucijos atsitikim Lenkijoje vardu „S kuriai“ (1910 m.). Visos jos, kad ir dailiai parašytos, jau nebesukelia skaitytojuose tokio entuziazmo, kaip trilogija bei „Quo vadis“. Senkevi ius sensta, jo talentas silpsta.

Bando jis rašyti ir jaunimui. ion pridera jo pasakojimas „Tyruose ir giriose“, kame nupiešta t lo jaunu io lenko klaidžiojimais Afrikos miškuose. Pastaroji jo apysaka, kuri mirdamas paliko neužbaigt, yra „Legionai“ iš generolo Dombrovskio laik .

Dalyvavo nabašninkas ir publicistikoj. Progai pasitaikius stengdavos užsienio spaudoj užtarti lenk reikalus ir atremti daromus jiems priekaištus. Tam tikslui rašin jo nesyk polemiskus straipsnius bei atvirus laiškus žymies Europos veik jams, k. š. Bertai Suttner, Kaizeriui Viliui II, Pr s karaliui, vienam rus ministeriui ir k. T straipsni ir laišk dalis draug su keliais vaizdeliais tapo paskelbta atskirame leidinyje vardu „Dvi pievi“.

Toks tai yra Senkevi iaus literatiško darbavimosi inventorius.

II.

Matematiškai imant, tai toli nedaug: viso labo 10 didesni apysak ir apie trisdešimts trumpesni vaizdeli . Senkevi iaus pranok jas J. L. Kraševskis yra paraš s mažiausia dešimts kart tiek. Ta iau tokios lenk simpatijos nebuvo gij s. Kuogi Senkevi ius taip sužav jo lenkus?

Be abejo, ne trumpais savo vaizdeliais. Jie, kad ir dail s, vis d lto didesnio sp džio negal jo padaryti. Tam buvo dvi priežastys: j trumpumas ir daugumas. D liai trumpumo jie negal jo stipriai veikti skaitytoj vaizduot, savo gi daugumu jie neleido sp džiams susikoncentruoti.

Didesn mis pastarojo periodo apysakomis, pradedant „Kryžiuo iais“ ir baigiant „S kuriais“, lenk visuomen maž teinteresavos. Jos, galima sakyti, buvo vien atskiri nauji lapai seniau jau nupint Senkevi iaus garb s vainik ...

Nepaprasto Senkevi iaus populiarumo paslapties, kaip jau aukš iau nurod me, reikia ieškoti pirmiausia jo trilogijoj, paskui „Quo vadis“ ir galop dalimi „Polaniecki šeimoje“, t. y. jo pirmutin se didesn se apysakose. D l ko taip yra, geriausia tai atsako j turinys bei dvasia.

Kaip jau min jom, Senkevi ius rašyt prad jo 1869 metais, t. y. netrukus po pastarajam lenkme iui. Buvo tai didžiausios rus valdžios reakcijos, viešpatavusios Lenkijoj laikai. Ši reakcija, lyg sunkus akmuo, sl gte sl g lenk visuomen , tramd kiekvien gyvesn j tautiškos s mon s apsišreiškim . Laikui b gant, ta priespauda n kiek n jo mažyn, anaip tol garsaus Apuchtino bei Hurkos laikais buvo pasiekusi aukš iausio laipsnio.

Senkevi ius atjaut tai giliau neg kiti. Jis mat , kaip ta reakcija tramdo lenk dvasi , užgniaučia kiekvien dor iniciatyv , užmuša visuomen je pasitik jim savo j gomis, gimdo apatij , pesimizm , rauna iš siel visus aukštesnius sitikinimus bei idealus, paversdama kult ringus kitais atžvilgiais žmones doriškais nihilistais, bei kažkokiais bergždžiais antžmogiais „be dogmato“.

Matydamas tai Senkevi ius pasigail jo savo tautos, suman j žadinti, kelti jos dvasi , diegti jai bent vien „dogmat “. Bet kok ? Iš daugelio jis pasirinko vien , b tent t , kurs kiekvienam lenkui visada buvo brangus ir kuriam išreikšti užtenka vieno žodžio „ojczyzna“ (t vyn).

Taikinti tas „dogmatas“ atei iai, rodyti lenkams busim j j „ojczyzn “ Senkevi ius negal jo. To b t neleidus rus cenz ra. Taigi jis nuved savo skaitytojus praeitin, parod jiems savo trilogijoj vis pla i XVII amžiaus Lenkij , su jos valstybine organizacija, seimais ir elekcijomis, su jos nesuvaldoma bajorija ir didik intrigomis, su jos kariuomene, karvedžiais ir j žygiais, lyg tart tardamas: štai, ži - r kite, kokiose sunkiose aplinkyb se gyveno j s prot viai,

ta iau kaip jie kovojo su kazokais ir švedais, kaip nesigail jo kraujo t vynei nuo prieš ginti!..

Tie gyvi praeities vaizdai, ta juose gl dinti patriotiška tendencija, lyg dangaus rasa, krito užtroškint lenk dvasi . Jie tiesiog buvo sužav ti, pamat savo praeity tiek pasišventimo, heroizmo ir garb s. Visi šventai tik jo, kad taip viso ko ir b ta, kaip Senkevi iaus aprašyta. Jo trilogija priimta su neapsakomu entuziazmu, lyg nauja oda „ojczyzn“, lyg nauja patriotizmo evangelija. XVII amž. Lenkija Senkevi iaus talentu paversta tapo gyvu paveikslu, iš kurio XIX amž. lenkai tur mokytis t vyn s meil s ir kitoki pilietišk dorybi .

Negalima pasakyti Senkevi i buvus XVII a. Lenkijos Kolumbu. D l piešimo j pieš ir prieš trilogijos autori ne vienas lenk rašytojas. Pats Senkevi iaus pranok jas Kraševskis yr paraš s ne vien istorišk apysak iš XVII am. Lenk istorijos (pav. „Polanovskio atminimai“, „Piastas“ ir k). Bet jo pasakojimai pra jo nepadar didesnio sp džio. Mat šis gabus rašytojas vartojo kitoki metod : jis nor jo b ti objektyvus, griež iau laik s fakt ; to d l pas j yr daugiau tiesos, mažiau idealizacijos, o nustatytos išaukšto tendencijos visai n nežymu. Pav. jo Sobieskis, Mik. Visnioveckis ir kiti anos gady n s Lenk valstyb s šulai, šalia savo prakilni ypatybi , turi tiek žmogišk silpnybi , kad skaitytojuose sukelia daugiau pasigail jimo, negu pagarbos.

Senkevi ius žinojo Kraševskio nepasisekimo paslapt . Jis suprato, kad tiesos keliu toli nenueisi s, kad minias žavi ne nuogas objektyvumas, bet gyva tautiškomis varsomis ž rintu legenda. Jis j ir pasisteng sutverti „dla pokrzepienia sere“ — širdims paguosti, kaip pats savo „Tvane“ prisipaž sta.

Bet t legend jis suk r nauju b du, naujomis naujiems laikams pritaikintomis priemon mis. Sen savo amži atgyvenus legend element — stebuklingum — jis griežtai atmet ; užtat vis savo didel talent sukoncentravo ir pašvent vienam tikslui: rinkimui šviesi praeities fakt bei skaistesni lenk dvasios bruož . Jis juos uoliai rankiojo, dailino, kr von d ste. Iš to viso ir susidar trilogijos medžiaga. Šviesesni praeities faktai pagamino trilogijos fon ,

skaistesn s lenk b do ypatyb s, tiksliai kr von sujungtos, virto moliu idealiams lenk kareivi tipams lipdyti.

Toki tip trilogijoj yra trys: Skrzetuskis iš „Ugnimi ir Kardu“, Kmicicas „Tvane“ ir Volodyjovskis iš „Pono Volodyjovskio“¹⁾. Visi jie narsyb s pavyzdžiai, visi trys karš iausi ir pasiûukojimo pilni t vyn s gyn jai, visi trys — vieno kategoriško imperatyvo „tobie, ojczyzno“ sek jai. Kitaip sakant, jie yra gyvi paveikslai vienam principui skaitytojuose diegti: „pirma t vyn , paskui asmens reikalai; o kritiškose valandose — viskas, net ir gyvyb , t vynei, nieko sau“. Š princip trilogijoj jie skelbia ne tiek žodžiais, kiek darbais; tuo jie ir žavi skaitytojus.

Ne-be to, kad Senkevi ius nerodyt trilogijoj ir tamsi XVII amž. Lenkijos gyvenimo bruož , k. š. didik egoizmo, bajorijos kivir , negerbimo svetim teisi ir net gyvyb s, neištikimyb s karaliui ir k. D l rodymo jis jas rodo, bet daro tai labai atsargiai, pridengdamas lyg koku šydu, vien laikynai teleisdamas tamsai imti virš ant šviesos. Iš tos priežasties skaitytojas, kad ir jau ia, jog XVII amž. Lenkijoj toli neviskas buvo gera, ta iau lieka sitikin s, kad ji visgi buvo tuomet tvirta ir garbinga ir jei v liau žlugo, tai tik d l to, kad netur jo toki kareivi , kaip Skrzetuskis, Kmicicas ir Volodyjovskis, ir toki karvedži , kaip Jeremis Visnovieckis ir Sobieskis.

Kitaip- sakant, trilogija nežymiai kište kiša mint , jog Lenkijos išganymas — geroj armijoj, bei naujuose legionuose. Matyt ir pats Senkevi ius buvo tos pat nuomon s, nes paskutin s jo apysakos tema — buvo jenerolo Dombrovskio legionai²⁾.

Tuo b du, matom, jog Senkevi ius buvo nevien ano tau-

¹⁾ D l buvimo yra ir ketvirtas — Longinas Podbipi ta — „lietuvis“ vergiškaai atsidav s lenkystei ir pasižym s milžiniška j ga, bet kitais atžvilgiais (pavarde, herbu, savo idée , fixe —vienu kardo kiriu nukirsti susyk trims priešams galvas) paverstas grei iau lietuvio „meškos“ karikat ra, negu kareivio idealu.

²⁾ Interesinga analogija: Mickevi ius mir beorganizuodamas lenk legionus, Senkevi ius — apie juos berašydamas, nors ir vienas ir antras buvo ne lenkai, bet istoriškiosios Lietuvos s n s, taip pat, kaip n ra lenkai ir dabartini lenkišk legion organizatoriai Pilsudskis su Janušai iu.

tinio obalsio „tobie, ojczyzno“ išrad jas, bet ir ištikimas vi-
same savo veikime sek jas. Savo plunksna steng s jis iškelti
Lenkij idealo aukštybes, užtat n n ir Lenkija stato j taip
aukštai, kaip jokio kito rašytojo nestat . Maža to, tas pats
obalsis leidžia mums ir tolesn s Senkevi iaus k rybos pa-
slapt giliau suprasti.

Po trilogijos, kaip žinom, eina romanai „Be dogmato“.
Vyriausias veikiantis asmuo ia yra Plošovskis. Kas jis per
žmogus? Yra tai tipas dykaduonio l bautojo, turin io kapi-
tal ir moksl , bet gyvenan io be jokio tikslo bei idealo,
nieko neveikian io, atskyrus analizavim savo egoistiškai
sibaritišk jausm bei pergyvenim . D l ko po Skrzetuski ,
Kmicic ir Volodyjovski Senkevi ius duoda Plošovsk —
žmog „be dogmato“? D l to, kad jis yra an trijų pilniausia
antitez . Anie trys yra tokie, kokiais visi lenkai tur t b ti,
šis toks, kurio n vienas lenkas neprival t sekti. Anie trys
lenko patrioto idealai, šis — lenko karikat ra. An obalsis:
viskas „ojczyznai“, šio viskas man, „o czyznai“ nieko...

Tuo b du ryšys tarp trilogijos ir „Be dogmato“ yra gan
aiškus. Rašydamas š pastar j roman , Senkevi ius, galima
sakyti, papild vien trilogij ir to d l nuo savo principo
„tobie, ojczyzno“ n kiek neatsitrauk .

T pat reikia pasakyti ir apie „Polaniecki šeimyn “.
Šeimyna tai tautos pamatas. Tik sveikos doros šeimynos
sukuria sveik taut . Senkevi ius gerai tai žino ir to d l sten-
gias ia kv pti skaitytojams mint , jog šeimyna—tai „služba
Boža“ (Dievui tarnavimas), jog neištikimyb vyro moteriai,
bei moters vyrui yra nusid jimas ne vien Dievui, bet ir
visuomenei bei visai tautai. Lenk kritikas gr. St. Tarnovs-
kis, sužav tas t ja prakilnia autoriaus tendencija, pataria net
kiekvienam inteligentui, ketinan iam stoti moteryst n, per-
skaityti t apysak , arba bent jos tre iojo tomo aštunt ir
devint perskyrim . M s išmanymu, iš vis Senkevi iaus
apysak „Polaniecki šeimyna“ yra irgi ver iausia paskai-
tyti dėliai daugyb s išm tyt joje prakilni min i ir pastab .
Rašydamas j , Senkevi ius išpild nevien patriotišk , bet ir
krikš ionišk pareig .

Bent kiek sunkiau suprasti, dėl ko po „Polaniecki šeimos“ parašyta „Quo vadis“. Iš šalies žirint atrodo, kad perdidelis šuolis: iš dabartinės Lenkijos — pagoniškon Nerono Romon. Šios paslapties nieks dar, rodos, tinkamai nėra išaiškintas. Tarti gi, kad Senkevičius užsimanęs piešti senovės Romą taip sau, be jokios priežasties, mums matos, negalima. Jei jis tai padarė, tai be abejo turėjo tam tikrą tikslą. Bet kokį? tai, rodos, vienas turėtų galimas atsakymas: senovės Roma patraukė Senkevičių, kaip pirmiau Krasinskis¹⁾, vien kaip simbolis valstybės, paremtos despotizmu ir vergyste ir todėl pasmerktos sugriauti ir dingti. Toje pirmoje Romoje jis matė gyvą vaizdą slegiančios nenūnint Lenkiją treiosios Romos — Rusijos. Pirmoji Roma žlugo sutriuškinta šiaurės barbarais; to paties likimo, kaip lenkų patriotas, lauk „Quo vadis“ autorius ir trečiajai Romai.

Tuo būdu ši apysaka, kad ir atrodo neturinti nieko bendra su pirmąsiais Senkevičiaus knyba, faktiškai ji remiasi tuo paties patriotišku pagrindu, kaip ir trilogija. Nes kad ir yra „Quo vadis“ savo turiniu istoriškas romanas, tačiau iš daugelio žymų, jog autoriaus norėta padaryti iš jos tam tikrą poetišką pranašystę bei drąsų, cenzūrai nepasiekiamam memento mori Rusijos adresu. Netrukus vyksime rusų „japonų kare lenkai ne-be pamato matė tą pranašystę pradėjus pildyti. Dabartiniame kare, priverkime rusus jau ir iš paties Lenkijos trauktis, išvydo galutinę tos pranašystės išsipildymą. Iš čia pigiai suprantamas ir tos apysakos populiarumas. Kitatai gi gėrisi joje vien gyvais senovės Romos ir pirmąjį krikščionių vaizdais, lenkai šalia to, mato dar ir kitą, bent vilt savo „ojczyznos“ atgimimo ant pavergtos Rusijos griuvėsiai... Treioji Roma turėtų žlugti.., tai yra istoriška slyga naujos antrosios Lenkijos iškilimo. Toki, mums matos, buvo pamatinis mintis, paraginusi Senkevičių rašyti „Quo vadis“²⁾..

¹⁾ Cfr. jo Irydyon' .

²⁾ Kitiškai peržvalgę „Kryžiuočių“, „Garbės laukę“, „S kuri“, vietos mažai teturėdami, tačiau apleidžiamie, nes visos jos, ties sakant, yra niekas kita, tik tolesnė trilogijos tęsimas — su tuo paties lenkų praeities apoteoze, su tuo paties patriotiška tendencija, su tuo paties galop senu obalsiu: „tobie, ojczyzno“!

Lig šiol kalb jome apie Senkevi iaus apysak turin . N n belieka dar tarti keli žodžiai ir apie j form . Pasakyti, kad ji daili — b t permaža: ji beveik visur yra artistiška. Ypa moka Senkevi ius piešti pla i mini jud jimus bei didžius m šius. Pastarieji tiesiog primena Homero Iliad . Tas pats epitet vartojimas, panašus sakini sustatymas, tik viskas ž ri nauju spindesiu. Net ir mažesni vaizdėli (k. š. „Senas tarnas“, „Onut “ ir k.) formai nieko negalima prikišti: viskas ten mirga blizga gyvais poezijos žiedais, kad sunku atsiger ti. Mok jimu parinkti turiniui atsakan i form , Senkevi ius daug kam gali b ti mokytojas. Neg da b t ir mums lietuviams rašymo meno iš jo pasimokius.

Tatai ir nenuostabu, kad lenkai taip pat n n pasigenda Senkevi iaus. Mat jie jo asmenyje neteko ne vien didelio stilisto ir rašytojo, bet ir didžiausio savo patrioto. Tuo savo patriotizmu jis ypatingai buvo brangus lenkams. Jie teisingai mat tame jo nepaprast dvasios didyb . Bet ia taipgi gl di ir jo silpnyb , kaipo rašytojo ir publicisto. J aikšt n iškelti laikome savo pareiga. Patarl de mortuis aut bene aut nihil (mirusius pagerbk, arba nieko apie juos nesa-kyk) ia negalima taikinti. Nes Senkevi ius, kad ir n n mir s, ilgai da gyvuos savo raštuose. O juose, deja, daug pasakyta netiesos taip apie m s praeit , taip ir apie dabar-ties ieškinius. Taigi ir negalime t Senkevi iaus klaid palikti ia nenurod .

III.

Kad Senkevi ius savo gyvenimo tikslu laik k lim lenk dvasios, žadinim juose „ojczyznos“ meil s, tuo jis gerbtinas. Tolstojaus daromi patriotizmo jausmui priekაštai vargiai bau gali normalin žmog tikinti. Patriotizmas visur ir visada buvo laikomas geru daiktu. Reikia tik, kad jis b t savo vietoj — teisyb s ribose. Deja, pas Senkevi i tos pastarosios s ly-gos kaip tik ir nerandame. D l mok jimo mok jo jis kar-štai persiimti patriotizmu, bet vien tik lenkišku. Suprasti patriotizmas vokiškas bei rusiškas jam buvo daug sunkiau.

O jau ukrainiečiai, bei lietuviai patriotizmo jis visai negalėjo pripažinti. Iš jo ir jo neteisingas atsinešimas taip ukrainiečių separatizmas, kuriam XVII amž. atstovavo Bagdonas Chmielnickis, kaip ir tok pat lietuvių idealas, kurio išreiškėju buvo kunigaikštis Janušas Radvila.

Senkevičiaus išnagrinėjimu, Chmielnickis esąs amžinai smerktinas, kad stengėsi atplėšti Ukrainą nuo tuometinės Lenkijos. Jis esąs vyriausias kaltininkas, kad rytiniai Lenkijos pakraščiai tapę ugnimi ir kardu nuterėti. Už tai pirmojoje trilogijos dalyje šis ukrainiečių didvyris ir nupieštas kuojuodžiausiomis spalvomis.

Tiesa, dėl leidimo jam leista apysakoj „Ugnimi ir kardų“ pasiteisinti, leista net išskaityti kaltės, kuriomis lenkai buvo ukrainiečiams nusidėję. Bet, deja, toje lenkiškoje kalboje lietuvių nėra vienos — visusvarbiausios. Toji kaltė — tai neteisybės tas nuo Lietuvos atplėšimas ir pasisavinimas Ukrainos. Tai šalis buvo Lietuvos užkariauta ir prie jos prijungta. Lenkija niekad nebuvę jos teisus savininkas. Liudija tai nuolatiniai lietuvių protestai prieš tai Lietuvai lenkų padarytus skriaudus. Chmielnickis gerai tai žinojo ir todėl išdėstydamas lenkų kaltę galėjo drįsiai pasakyti: kadangi jūs, lenkai, nesate teisūs Ukrainos savininkai, kadangi ne stengiat ar nenorite jos ginti nuo rusų, totorių bei turkų, nors ir mokate gerai ją mygti ir naudoti, todėl man ir tenka šventa pareiga rąpintis geresniu to mano gimtojo krašto likimu! Ir šiuo pasakymu Chmielnickis būtų visai išsiteisinęs. Senkevičius kaip tik to ir neparodo. Jam to neleido jo vienašališkas lenkiškas patriotizmas.

Iš to pat šaltinio plaukia taipogi ir iškoneveikimas Bogulavo ir Janušo Radvilų „Tvane“. Pirmasai padarytas ten kultūringu niekšus, antrasai politiškus prasikaltėlius „zdraica“. Dėl to nedovanotino „ojczyznai“ nusidėjimo Senkevičius ir verčia J. Radvilų ilgai kankintis su žiniais griaužimais mirties valandoje. Kas gi tai buvo per nusidėjimas? Gintais, kad 1654 — 1660 metais rusams ir švedams Lietuvai užplėdus ir Lenkams jos gelbinti neateinant, J. Radvila buvo pradėjęs derintis su švedais, kad padėtų Lietuvai tapti atskira nuo Lenkijos valstybe. Kad Lietuva per Septynerius metus

buvo teriojaraa ugnimi ir kardu, tai Senkevi iui niekis; kad lietuviai stipo badu ir maru, tai niekis. Kad Lenkai Lietuvos negyn — tai irgi dovanotina. Bet kad Lietuvos gali — nas, lenk nesiklaus s, buvo suman s gelb ti savo krašt , tardamasis su švedais, tai ia toki nuod m , už kuri kaltininkui vargiai ir pragare bau rasis tinkama vietel ... Toks bent lieka iš „Tvano“ sp dis.

Tuotarpu tikroj istorijos šviesoj viskas kitaip atrodo. Lietuva net ir XVII amž. toli gražu nebuvo užmiršusi savo istorišk teisi , kaip atskiros nuo Lenk valstyb s. D liai to ir Radvilai jaut si tur teis s patys r pintis savo krašto likimu, ypa tuo laiku, kai pats Lenk „rzeczpospolitos“ egzistavimas daug kam buvo neaiškus ir abejotinas. Taigi jei J. Radvila mirdamas d l ko nors ir griauž s, tai tik ne d l tos tariamos „zdrados“. Darydamas derybas su švedais jis ne Lenkij ard , bet savo t vyn Lietuv band gelb ti. Jei Senkevi ius, pats patriotas b damas, to lietuviško Radvil patriotizmo nesupranta bei nepripaž sta, tai tik vien d lto, kad jis visk ži ri savo amži atgyvenusi lenk unionist akimis.

Tas pat ultralenkiškas patriotizmas iškreipia nesyk net ir pat artištišk trilogijos autoriaus pajautim . Jau seniai daug kas pasteb jo, kad Senkevi ius, liguistai neapk sdamas „zdraic “, žudo juos tokiomis kankyn mis, prie kuri blunka net ir tariamosios inkvizicij baisyb s. Pav. Kuklinovskio ir Azyos Melechovi iaus žudymo scenomis pasibiaur jo net pats palankiausias Senkevi iui lenk kritikas gr. St. Tarnovskis. Jis tiesiog pab go, kad kitatau iai nepavadint t baisenybi XVII amž. lenk barbaryb mis. Baim tikrai ne bepamato¹⁾.

Kur kitur tas savotiškas Senkevi iaus patriotizmas dar keis iau apsireiškia. Pav. išvestoms savo apysakose lenk ms merginoms teikia jis toki gali vyrams žav ti, kad jos tuo atžvilgiu toli pralenkia visas mitiškas deives bei gracijas. Jei tik ti Senkevi iui, tai jaunai lenkaitei nereikia daug dar-

¹⁾ *St. Tarnowski*. Studya do historyi literatury polskiej. Tom. V. Wiek XIX H. Sienkiewicz. Krakow 1897. 121 ir 175 — 177 psl.

buotis; iš jo, pažvelg ir sužav jo. Sužav tasis gi syk , ypa ne lenkas, lieka amžinu lenk s vergu, gatavas jai už meil atiduoti savo garb , s žin , t vyn — visk . Tokio sužav jimo trilogijoje parodyta net du pavyzdžiai: vienas Bohuno — kazok alamano asmenyje, antras — Azyos Melechovi iaus totori -lipk šimtiniuko.

Kaip tipiškasis-unijonistas, Senkevi ius nemoka ži r ti XVII amž. Lietuv kitaip, kaip tik grynai endekiškai: jis j laiko pilna Lenk nuosavybe bei „rzeczpospolitos“ provincija. Trokšdamas j matyti galutinai sulenkinti , jis j kolonizuoja bent ant popieriaus savo išsvajotais kareiviais-idealais: Kmicic sodina Vadaktuose, Ketlingui skiria Skuod , Volodyjovsk daro Liaudies tunto pulkininku... Gyv tikr , lietuviškai kalban i lietuvi visoj tuometin j Lietuvoj jis nei nemato; viso labo teparodo tik vien — kažkok suveltplauk -ni ron , sukant girtas Vadaktuose ir besikeikiant : „padlos“... Taip atrodo XVII amž. Lietuva neva istoriškame „Tvane“, Labiau išniekinti ši nelaiming j šal su jos l tos vyrais ir liaudimi, kaip tai padar Senkevi ius, negalima.

Bet jam ir to buvo negana. Išjuodind s m s praeit „Tvane“, jis tar si savo patriotiškam darbui užbaigti tur s pasmerkti taip pat ir vis naujais lietuvi jud jim . Tai jis padar savo vaizdelyje „Varpininkas“. To jud jimo k l jai rodomi ia tikrais pad k liais, nežinia d l ko paskelbusiais „broliams lenkams“ kov . Taigi kito vardo jiems ir nerandama, kaip tik „zly i durny“¹⁾ — nedori ir kvailiai. Kvailiai jie d l to, kad užmirš , „kas juos apkrikštij s²⁾, kas apšviet s“ ir t. t. nedori d l to, kad už taip dideles lenk geradarybes piktu atsilygin . D l to toliau prikerigiama jiems dar ir tre ias epitetas „pohane duchy“³⁾ — pagoniškos dvasios.

Tiesa, tai sako ne pats Senkevi ius, tik jo išvestas senas varpininkas, pab gusis iš Lietuvos po pastarajam lenkme iui

1) *H. Sienkiewicz*. Dwie l ki. Warszawa 1908, str. 63.

2) Faktiškai lenk nuopelnas Lietuvos krašte buvo nekoks, nes ne jie buvo to krikšto iniciatoriai ir ne jie mokino lietuvius naujo tik - jimo ties . T vis apaštališk darb atliko patys Lietuvos kunigaikš - iai Vytautas su Jog la, pavaduodami tuo b du nei žodelio lietuviškai nemokan i lenk kunigij . Taigi girtis ia lenkams visai n ra kuo.

3) *H. Sienkiewicz* op. c. 04 p.

bajoras. Bet, deja, ir ten, kame „Varpininko“ autorius pats savo vardu apie tautin lietuvi darb kalba, nedaugiau tiesos terandame. Matyt tai kad ir iš Senkevi iaus polemikos su Bjornsonu d l darom Galicijos rusinams skriaud . Senkevi ius jas visai gin ija. Bjornsono informatorius rusinus vadina melagiais, stebis to rašytojo naivumu ir nor damas jam parodyti tikr lenk dvasios kilnum , neranda nieko geresnio, kaip žodžius apie meil , kuriais prasideda Horodlio unijos dokumentas. Užcitav s juos, tariasi prieš galutinai nuveik s, nes pasididžiuodamas šaukia¹⁾:

„Bet gal tai koki ištrauka iš Pauliaus Apaštalo laišk ? Ne! Tai yra pasakyta Lenkijos su Lietuva padarytosios 1413 metais Horodlio unijos dokumente!“

Kad taip rašyt koks S kta ar Obstas, tai jems b t dovanotina. Senkevi iui puoštis tokiais pigiais publicistiškais laurais visai neprider jo. Kaip istorišk apysak rašytojas, jis negal jo nežinoti, jog Horodlio unijos dokumentas buvo egoistiškos Lenk politikos, o ne meil s aktas. Jei lenkai Horodly kalb jo bent kiek švelniau, kaip Kr voj 1385 metais, tai vien d lto, kad Lietuva 1413 m. buvo sustipr jus ir to-d l buvo baugu lietuvi bajorija erzinti priminimu „inkorporacijos“ ir kit panaši lenk geradarybi ²⁾.

O da labiau neprider jo Senkevi iui rašyti gryn neties tvirtinant, kad „beveik visa lenk spauda be spalv skirtumo niekad nebus ir nesanti priešinga... tautin ms (ukrainie i ir lietuvi) aspiracijoms“³⁾. Kok lenk spauda parod palankum naujai atgimstan iai Lietuvai, galima matyti iš knygut s: *Kwestya lilewska w prasie polskiej*, Warszawa 1905, o dar aiškiau iš jusi *Vilniuj 1905—1914 metais lenk laikraš i , nepalikusi n vieno žymesnio m s veik jo neapšmeižus*. Visi gerai atsimenam, kaip lenk spauda „be spalv skirtumo“ prieš pat kar vienu balsu biaurausiai

¹⁾ *H. Sienkiewicz* Dwie l ki. 1908. str. 63.

²⁾ Pla iau apie Horodlio unij sk. „Draugijos“ 70-me n-je kun. Kaz. Prapuolenio straipsn „Penktojo šimtme io Gardelio nijos sukaktuv s (1413—1913)“ ir pat tos Unijos dokument ten pat 132—138 psl.

³⁾ Cfr. *Sienkiewicz* op. c. 23 p.

šmeiž nauj Žemai i vyskup Pr. Karevi i , niekad nieko bloga lenkams nepadarius .

Šie faktai pirštu prikišamai parodo, kad aklas patriotizmas, pakenkūsis Senkevi iui kaip rašytojui, dar labiau pakenk jam kaip publicistui. Bepasakodamas apie Lenkijos praeit , jis dar dalimi rod lenk kaltes, kaip tai liudija iškeltas apysakoj „Ugnimi ir kardū“ klausimas, kieno kalt buvo didesn : Lenk ar Kazok ? Lenkams gi, savo bendra laikiams, jis jau panašaus klausimo nestat : jam atrod , kad juos visi skriaudžia, patys gi jie yra nieko nekalti. D liai to ir savo paži rose lietūvi klausim Senkevi ius nemok jo pakilti aukš iau nuvalkiot endekišk pliauškal . Tai yra faktas patvirtintas autentiškais Senkevi iaus raštais.

Tiesa, d l rašymo, jis yr paraš s, kad „jo dvasioje Lenkija visada buvus surišta su teisyb s ir laisv s id ja, su teise gyvuoti visiems“, kad jo obalsis buv s „per t vyn prie žmonijos, o ne prieš žmonij “¹⁾, o savo atvirame laiške Kaizeriui Viliui II buvo net išsitar s, kad „n ra teis s prieš teis , teis gi gyvuoti yr dav s tautoms Dievas“²⁾, bet, deja, iš ši graži princip „Tvano“ autorius nepadar prideram išvad nelenkišk taut aspiracijoms pateisinti. Jaunoji Ukraina ir Lietuva jam atrod es ne Lenkams lyg s, nuo j visai nepriklausomi tautiniai vienetai, bet tautos maištink s, ardan ios švent senos unijos ryš . Tiems „separatizmas“ slopinti jis ir raš savo „Varpininkus“ bei Trilogijas.

Ne m s galioje buvo uždrausti Senkevi iui žeminti savo raštuose Lietuv , jos praeit ir dabart . Bet m s pareiga yra — Senkevi iaus paskelbt j neties kult riškai atremti. Pusiau XIX amž. garbus m s dainius Antanas Baranauskas, išgird s syk vien lenk niekinant lietūvi kalb , dailiai jam atkeršijo, parašydamas savo neužmirštin „Anykš i šilel “, Duok Dieve, kad parašytasis lietūvi bajor dvasiai slopinti „Tvanas“ pažadint vien kit jaun lietūv rašytoj atker-

¹⁾ Cfr. H. Sienkiewicz op. c. 200 p.

²⁾ Ibi d. 223 p.

šyti Senkevi iui ne kuo kitu, bet tokia pat dailia istoriška apysaka iš XVII amž. Lietuvos gyvenimo, kuria netik b t galima aistetiškai pasiger ti, bet ir iš jos savo praeit tikroje šviesoje pamatyti. Medžiagos tam rasis užtektinai Radvil archyve Nesvižiuj ir kitur. Pagalvokit apie tai, skaitytojai¹⁾.

1) Sk. „Ateities“ 1917 m. 2 n- r , 38 — 49 psl.